

1993

Nieuwe publicaties over Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919)

In 1992 verschenen de delen drie en vier van de *Bibliografie van, over en in verband met Ferdinand Domela Nieuwenhuis*, samengesteld door Ge Nabrink en Corrie van Sijl¹. Het betreft hier een waar monnikenwerk omdat Domela Nieuwenhuis een veelschrijver bij uitstek was. Er zijn slechts weinig publicisten die een vergelijkbare erfenis nagelaten hebben. Bovendien werden veel artikelen niet ondertekend en hanteerde Domela pseudoniemen als Dr. Sagittarius, Germanus, Criticus en Philaletes. Er waren periodes dat Domela naast zijn 'reguliere' publicistische werkzaamheden jaarlijks meer dan honderd artikelen produceerde voor zijn tijdschrift *De Vrije Socialist*. Tot op heden is die bibliografie nog altijd niet gereed en zijn de delen vijf en zes in voorbereiding. Of die nog zullen verschijnen is de vraag want in december van dit jaar overleed de negentig jarige Ge Nabrink die - samen met de helaas ook onlangs overleden filosoof Wim van Dooren - tot de grootste kenners van het libertaire socialisme in Nederland behoorde.

Domela Nieuwenhuis was een markant en typisch product van de negentiende eeuw en het is dan ook verwonderlijk dat er nog altijd een recente bloemlezing uit zijn werk ontbreekt. Domela was achtereenvolgens Luthers predikant, pantheïst, vrijdenker, sociaal-democraat, anarchist (libertair socialist) en 'aristocraat'. Zijn leven lijkt een aaneenschakeling van verschillende wereld en levensbeschouwingen die elkaar in hoog tempo opvolgden. En daarmee toonde ook Domela zich een typische negentiende eeuwse intellectueel die naarstig zocht naar een actuele postchristelijke levensbeschouwing waarin de dynamiek van zijn tijd opgenomen kon worden. Het *fin-de-siècle* laat meer stormachtige ideologische wendingen zien die vandaag de dag merkwaardig schijnen: wat te denken van Willem Meng en Mathieu Schoenmaekers (predikant/priester-anarchist-theosoof), Frederik van Eeden (materialist-spinozist-idealist-katholiek) of Alexander Cohen (anarchist-monarchist)?

Van de hand van Jan Meyers - die eerder biografieën van Vincent van Gogh en Anton Mussert bezorgde - verscheen onlangs in de mooie Open Domein-reeks van de Arbeiderspers het boek *Domela, een hemel op aarde*². Achtereenvolgens behandelt Meyers Domela's groeiende belangstelling voor de sociale kwestie en zijn afscheid van de kerk (1846-1879), zijn opmars in de socialistische beweging (1880-1887), de toenemende conflicten met het autoritaire partij-socialisme (1888-1896), en tenslotte zijn 'uittreding' en 'bekering' tot een aristocratisch anarchisme (1897-1919). Alhoewel het ruim vierhonderd pagina's tellende boek meeslepend als een roman geschreven is stelt het *Leven en streven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis* - zoals de ondertitel luidt - de kritische lezer toch behoorlijk teleur. Het werk is romantiserend, soms op het sentimentele af en Meyers slaagt er niet in de historische context voldoende uit te werken waardoor Domela te zeer als een geïsoleerde figuur wordt voorgesteld. Bovendien waren we al bekend met de grote lijnen van Domela's leven³ en ook diens

¹ Stichting Beheer IISG, Amsterdam 1992.

² Jan Meyers, *Domela, een hemel op aarde* (Amsterdam 1993), 440 p., isbn. 90.295.3114.2.

³ vgl. onder meer Albert de Jong, *Domela Nieuwenhuis* (derde druk Amsterdam

eigen memoires *Van Christen tot Anarchist. Gedenkschriften*⁴ behoren nog altijd tot de aardigste ego-documenten uit de periode omstreeks de eeuwwisseling. Meyers is er wel in geslaagd de vele persoonlijke twijfels gestalte te geven door veelvuldig uit persoonlijke brieven - bijvoorbeeld aan Domela's broer Adriaan - te putten. Maar anderzijds is Meyers tekort geschoten in zijn aandacht voor de vele en uiteenlopende publicaties en voordrachten die Domela in zijn leven als volksopvoeder heeft voortgebracht. De hedendaagse historicus van de (populaire) wijsbegeerte treft dan ook weinig verheffende conclusies aan die hem meer inzicht verlenen in het complexe mentaal-culturele klimaat van de periode omstreeks 1900.

Zo treffen we geen uiteenzetting aan over de wijsgerige legitimering van Domela's populisme; het werk ontbeert de beschrijving van de neergang van het naturalisme omstreeks de eeuwwisseling en dus ook alle daarmee samenhangende ideologische en mentaal-culturele problemen; het monistische anarchisme - mogelijk de meest interessante en paradoxale 'stroming' van het *fin-de-siecle* - wordt nauwelijks gedefinieerd; en ten slotte slaagt de schrijver er niet in grip te krijgen op Domela's vitalistische en aristocratische denkbeelden die in schril contrast stonden met zijn 'oude' socialistische opvattingen⁵. Immers, Domela ontwikkelde zich van volksopvoeder tot een 'aristodenker': niet langer stond de opvoeding voorop, maar juist de aangeboren zedelijke kwaliteiten. Het leven van Domela Nieuwenhuis had zich bij uitstek voor een dergelijke studie geleend omdat menig tijdgenoot een vergelijkbare ontwikkeling doormaakte (denk hier ook aan spinozisten en de idealisten uit de scholen van W. Meijer, J.D. Bierens de Haan en G.J.P.J. Bolland). De tijd lijkt mij rijp voor een collectieve biografie van dergelijke belangrijke figuren die in een samenhang pas aan historische waarde winnen. Aspecten als kritiek op het optimistische vooruitgangsgeloof, wetenschapskritiek en het propageren van een holistische levensstijl - toen nog 'levensleer' genoemd - tegenover de oprukkende massa-ideologieën die de geestelijke verdeeldheid zouden stimuleren speelden een cruciale rol in dit klimaat. Ik ben het dan ook met Robert Wokler eens dat onze opvattingen over Romantiek en Verlichting aan een wezenlijk nieuwe interpretatie toe zijn⁶.

Bovenstaande inhoudelijke kritiek op Meyers biografie neemt niet weg dat ik *Domela, een hemel op aarde* op een herfstige zondag met veel plezier en in een adem gelezen heb. Vooral de anekdotische fragmenten - zoals de 'revolver-cultus' in de socialistische beweging - kleuren zijn betoog. Mogelijk verklaart dit esthetisch genoeg tevens mijn teleurstelling toen ik het boek dichtsloeg.

1981) en Evert Zandstra, *Vrijheid. Het leven van F. Domela Nieuwenhuis* (Amsterdam 1968).

⁴ Amsterdam 1910.

⁵ Een eerste voorzichtige poging deed ik in een typering van het vitalisme en monisme bij Bernard Damme, een 'volkswijsgeer' uit de kring rondom Domela Nieuwenhuis: 'Dolle autonomisterij van een Hoogere Mensch'. Monisme en vitalisme in de libertair-socialistische beweging; een bijdrage aan de biografie van Bernard Damme (1864-1953), te verschijnen in: Hans Ramaer en Wim de Lobel (red.) *Eerste Jaarboek Anarchisme* (Rotterdam 1994).

⁶ Robert Wokler, *Modern and post-modern reconstructions and misrepresentations of the Enlightenment project*, voordracht gehouden tijdens het seminar *Verlichting en Moderniteit* te Rotterdam op 12 november 1993.